

Brocki, Zygmunt

Z historii nauk matematyczno-przyrodniczych w Gdańsku

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/2, 424-426

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOWOŚCI W ZBIORACH MUZEUM TECHNIKI

Zasady pracy muzealnej, zwłaszcza w placówkach posiadających ekspozycje oparte na szczegółowych, przemyślanych scenariuszach, nie pozwalają na automatyczne włączanie w skład tych ekspozycji obiektów nowo nabytych, o które wzbogacają się zbiory. Nabytki wędrują z reguły do magazynu i są udostępniane społeczeństwu dopiero po zmianie ekspozycji, a więc przeciętnie po uływie paru lat.

Aby zniwelować ujemne efekty tego zjawiska i umożliwić zwiedzającym zapoznanie się z nowymi obiektami zorganizowany został specjalny pokaz pt. *Nowości w zbiorach Muzeum Techniki*. Zgromadzono na nim przykłady najbardziej wartościowych lub charakterystycznych nabytków, pochodzących z darów i zakupów, które miały miejsce w 1973 r.

Pokaz został otwarty 17 grudnia 1973 r.

Wśród zgromadzonych eksponatów były m.in. posiadające dużą wartość historyczną, zwłaszcza dla dokumentacji dziejów techniki polskiej np. maszyna do pisania marki »Idea« z 1923 r., skonstruowana przez Władysława Paciorkiewicza i wyprodukowana w założonej przez niego „Pierwszej Polskiej Fabryce Maszyn do Pisania” w Bydgoszczy, podobnie medal wybity dla upamiętnienia budowy drogi bitej z Warszawy do Brześcia w 1823 r. Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę, że znaczna wśród nabytków liczba obiektów związanych z techniką polską nie stanowiła przypadku, lecz wynik celowego działania na odcinku wzbogacania zbiorów.

Obok wartościowych zabytków znalazło się również miejsce dla pewnego rodzaju ciekawostek technicznych „z myszką”, jak choćby maszynka do ostrzenia ołówków z początku bieżącego stulecia, marki »Jupiter 2«, należąca przed kilkudziesięciu laty do etatowego wyposażenia biurowego.

Wybór eksponatów przedstawionych na pokazie został dokonany w taki sposób, aby reprezentowały one wszystkie kierunki rozwoju zbiorów Muzeum Techniki. Dlatego obok obiektów historycznych znalazły się również przykłady współczesnych osiągnięć technicznych.

Pokaz, który był dostępny dla publiczności przez okres trzech miesięcy, spotkał się z zainteresowaniem. Postanowiono więc powtarzać tego rodzaju imprezę w następnych latach.

Jerzy Jasiuk

Z HISTORII NAUK MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZYCH W GDAŃSKU

W cyklu imprez Roku Nauki Polskiej Wydział III Nauk Matematyczno-Przyrodniczych Gdańskiego Towarzystwa Naukowego zorganizował 30 listopada 1973 r. sesję naukową na temat przeszłości i stanu obecnego nauk matematyczno-przyrodniczych w Gdańsku, na której wygłoszono 10 referatów.

Doc. dr hab. Bolesław Augustowski w słowie wstępnym ogólnie nakreślił rozwój nauk matematycznych i przyrodniczych w Gdańsku od XVI w.

Doc. dr hab. Bohdan Kozerski wygłosił referat *Nauki geologiczne w badaniach regionu gdańskiego*, prezentując dorobek myśli geologicznej związanej z Gdańskiem od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku.

Trzeci kolejny referat, *Z dziejów geografii gdańskiej*, wygłosiła dr Kazimiera Augustowska. Najwięcej uwagi referentka poświęciła okresowi XVI—XVIII w.¹,

¹ Odnotujemy tu pewną nieścisłość: dzieło G. Rzączyńskiego *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae...* z 1721 r. ukazało się nie w Gdańsku — jak podała referentka — ale w Sandomierzu. W Gdańsku ukazało się inne dzieło Rzączyńskiego: *Auctuarium Historiae naturalis...* (1742 r., a więc już po śmierci autora, który zmarł w r. 1737).

tylko w kikutach zdaniach scharakteryzowała rozwój geografii w XIX w., w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej. Jeśli idzie o ten ostatni okres: referentka nie wspomniała rozwoju geografii ekonomicznej (co wytknięto w dyskusji), której głównym reprezentantem w ośrodku gdańskim jest geografia transportu morskiego, nie wspomniała też o gdańskich pracach w zakresie historii geografii (na polu tym pracował tutaj przede wszystkim Józef Staszewski)².

Rozwój oceanografii na Wybrzeżu Gdańskim przedstawił prof. dr Kazimierz Łomniewski. Główną uwagę referent zwrócił na oceanografię fizyczną; swój rys zaczął od pierwszych lat po I wojnie światowej.

Dr Andrzej Lisicki dał referat *Z dziejów astronomii w Gdańsku* — o pracach profesorów gdańskiego Gimnazjum Akademickiego (XVI—XVIII w.), Jana Heweliusza, członków gdańskiego Towarzystwa Przyrodniczego (XVIII w.), incydentalnych pracach w XIX w.³ i w okresie między I a II wojną światową. Po ostatniej wojnie prace nawiązujące do tradycji astronomii gdańskiej wznowiono około 1955 r.

Gdańscy pionierzy fizyki to tytuł referatu doc. dra hab. Andrzeja Januszajtisa. Na wstępie referent stwierdził, że o uczonych dawnego Gdańska pisano dużo, ale niewiele jest prac poświęconych fizykom. Autonom opracowań syntetycznych, z reguły nie fizykom, trudno było dokonać należytej selekcji faktów, rzeczy wielkiej wagi są tam podane na równi z błahymi, a opisy aparatury i doświadczeń „nie grzeszą jasnością” — jak się eufemistycznie wyraził referent. Z drugiej strony w opracowaniach historii fizyki pisanych przez specjalistów na ogół brakuje mało znanych osiągnięć uczonych gdańskich. Spośród licznej rzeszy dawnych fizyków gdańskich referent wybrał trzech, których prace miały — jego zdaniem — największe znaczenie: Jana Heweliusza, Daniela Gabriela Fahrenheita i Daniela Galatha i tym właśnie uczonym poświęcił swój referat. Jeśli idzie o prace Heweliusza z zakresu fizyki, doc. Januszajtis najwięcej uwagi poświęcił jego prototypom zegarów wahadłowych i pomiarom deklinacji magnetycznej. Referent zwrócił też uwagę, że Heweliuszowi niesłusznie się przypisuje wynalezienie śruby mikrometrycznej. Była ona znana już w czasach Herona, Heweliusz tylko ją udoskonalił. Przystępując do omówienia prac Daniela Gabriela Fahrenheita doc. Januszajtis wskazał, że uczony ten pochodził po kądzieli z zasłużonego rodu Schumannów, przez toruńskich Watzenrodów spokrewnionego z Kopernikiem, i to, że jednym z najwybitniejszych współczesnych przedstawicieli tej rodziny był niedawno zmarły psycholog prof. Stefan Gabriel Szuman. W zakończeniu swego referatu doc. Januszajtis przedstawił wnioski dotyczące popularyzacji uczonych gdańskich poprzez odpowiednie publikacje, zwrócił też uwagę, że na domu rodzinnym Fahrenheita (Ogarna 94) należy umieścić odpowiednią tablicę

² J. Staszewski zmarł w 1966 r. Między innymi dlatego więc dziwnie brzmi zdanie S. Pietkiewicza i S. Zmudy, autorów *Słownika pojęć geograficznych*, oddanego do składania w marcu 1972 r., a wydanego w 1973 r.: „Historią geografii [...], zajmowali się w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu B. Olszewicz i J. Staszewski” (s. 132a). A zresztą dlaczego wskazano tylko „ostatnie dziesięciolecie” i dlaczego wymieniono tylko tych dwóch badaczy bez formułki „np.” przed ich nazwiskami? Nadto: cytowane zdanie umieszczone jest w haśle *Geografia historyczna*, choć przecież historia geografii i geografia historyczna są to dwa pojęcia, dwie dyscypliny (hasła *Historia geografii* w *Słowniku* Pietkiewicza i Zmudy brak; o historii geografii jest jeszcze tylko wzmianka w obrębie hasła *Geografia* — s. 130b).

³ Omawiając ten okres referent wspomniał, że w 1845 r. dla celów obserwatorium astronomicznego zakupiono wieżę w budynku nad Bramą Mariacką (obserwatorium to uruchomiono jednak dopiero 21 lat później). W rzeczywistości idzie tu o wieżyczkę (!) Domu Towarzystwa Przyrodniczego (do którego przylega Brama Mariacka).

pamiątkową, upomniał się wreszcie o przywrócenie Gralathowi pomnika w Gdańsku-Wrzeszczu⁴.

Referat dra Andrzeja Zbierskiego *Metoda archeomagnetyczna w badaniach archeologiczno-architektonicznych w Gdańsku* składał się z trzech części. W pierwszej referent omówił metody archeomagnetycznego określania chronologii obiektów archeologicznych i architektonicznych, w drugiej — źródła dla historycznej deklinacji i inklinacji magnetycznej oraz natężenia pola magnetycznego (tu m.in. o pracach Hewelliusza), w trzeciej — zastosowanie metody archeomagnetycznej dla potrzeb archeologii i historii architektury.

Tylko lat po II wojnie światowej dotyczył referat prof. dra Zbigniewa Ciesielskiego i doc. dra hab. Kazimierza Gęby *Gdańskie środowisko matematyczne*, a referat doc. dra hab. Włodzimierza Zwierzykowskiemu mimo tytułu: *Nauki chemiczne w Gdańsku* objął rozwój badań w zakresie chemii od r. 1946 tylko na Politechnice Gdańskiej, tj. pomijając badania innych gdańskich instytucji naukowych (co referentowi wytnięto w dyskusji), np. mające już swoją historię badania korozji morskiej w Instytucie Morskim (pierwotnie w Morskim Instytucie Technicznym).

W zasadzie tylko okresu powojennego dotyczył także ostatni referat — prof. dra Józefa Wierzchowskiego *Nauki farmaceutyczne w Gdańsku*, z tym jednak, że przy okazji omówienia wystawy *Dawna księżka farmaceutyczna*, zorganizowanej w 1958 r. w Gdańsku w związku z odbywającym się tam wtedy IV Naukowym Zjazdem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, referent sporo miejsca w swym referacie poświęcił farmaceutom gdańskim XVI—XVIII w. i ich publikacjom.

Zygmunt Brocki

Z HISTORII FILOLOGII SŁOWIAŃSKIEJ W POLSCE

W cyklu imprez Roku Nauki Polskiej Zakład Języka Polskiego i Zakład Języka Rosyjskiego Uniwersytetu Gdańskiego zorganizowały serię odczytów pt. *Wkład nauki polskiej w rozwój filologii słowiańskiej*. Pierwszy odczyt odbył się 23 lutego, ostatni — 14 grudnia 1973 r. Tematyka kolejnych odczytów była następująca: rozwój badań nad początkami Słowian i ich praojczyzną (dr Bogusław Moroń), historia badań języka prasłowiańskiego (mgr Krystyna Nowakówna i mgr Halina Wątróbkówna), historia prac w zakresie paleoslawistyki (prof. dr hab. Leszek Moszyński), w zakresie filologii południowosłowiańskiej (dr Emil Tokarz z UMK w Toruniu), w zakresie filologii wschodniosłowiańskiej (dr Ludmiła Maksimiukowa), w zakresie filologii zachodniosłowiańskiej (dr Danuta Moszyńska), dzieje badań nad historią języka polskiego (dr Ludwik Wierzbowski), historia prac dialektologicznych, głównie nad gwarami polskimi (doc. dr hab. Hubert Górnowicz), rozwój leksykografii (dr Ludmiła Piróg), historia badań slawistycznych metodą strukturalistyczną (doc. H. Górnowicz).

Z. Br.

⁴ Ten ostatni wniosek doc. Januszajtisa spotkał się z gorącym aplauzem uczestników sesji, znalazł się też w oficjalnym dokumencie z sesji przesłanym władzom lokalnym. — O sprawie tego pomnika zob. w notatce *Nieszluszenie zapomniany gdański pionier nauki o elektryczności z XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 10: 1965, s. 674—675. Tamże apel o nadanie jednej z nowo powstających ulic Gdańska nazwiska Gralatha (w 1945 r. ulicę noszące jego nazwisko nieopatrznie przemianowano na ul. Hoene-Wrońskiego). Apel ten niestety do dziś pozostaje bez echa. — Przy okazji poinformujemy, że w Gdańsku są dwa pomniki Jana Hewelliusza: w centrum miasta, naprzeciw Ratusza Staromiejskiego, i — okazalszy — w Oliwie, przy ul. Zgody Drugiej.